

**КЎЧИРУВЧИЛИК СИЁСАТИНИНГ СИРДАРЁ¹
ВИЛОЯТИ МАҲАЛЛИЙ ХАЛҚЛАРИНИНГ
СИЁСИЙ, ФУҚАРОЛИК АҲВОЛИГА ТАЪСИРИ
(XIX асрнинг иккинчи ярми - XX аср бошларида)**

Турсунова Гавхар Бегмуродовна, Самарқанд давлат тиббиёт университети “Ижтимоий ва гуманитар фанлар” кафедраси ўқитувчиси, (PhD)

**THE EFFECT OF THE MIGRATION POLICY ON
THE POLITICAL AND CIVIL SITUATION OF
THE LOCAL PEOPLE OF SIRDARYA PROVINCE
(The second half of the XIXth century - the beginning
of the XXth century)**

Tursunova Gavhar Begmurodovna, Teacher (PhD) of the Department of Social and Humanities, Samarkand State Medical University

**ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ НА
ПОЛИТИЧЕСКОЕ И ГРАЖДАНСКОЕ
ПОЛОЖЕНИЕ МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ
СЫРДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ**

(вторая половина XIX века – начало XX века)

Турсунова Гавхар Бегмуродовна, преподаватель кафедры социальных и гуманитарных наук Самаркандинского государственного медицинского университета, (PhD)

Аннотация: Мақолада кўчирувчилик сиёсатининг Сирдарё вилояти маҳаллий халқларининг сиёсий, фуқаролик аҳволига таъсири масаласи муҳокама қилинади.

Калим сўзлар: сиёсий, раҳобат, фуқаро, халқ, маҳаллий, бошқарув.

Abstract: The article discusses the impact of resettlement policy on the political and civil situation of local peoples of the Syrdarya region.

Key words: political, competition, citizen, people, local, management

Аннотация: В статье рассматривается влияние переселенческой политики на политическое и гражданское положение местных народов Сырдарьинской области.

Ключевые слова: политический, конкуренция, гражданин, народ, местный, управление.

КИРИШ.

Мустамлакачилик тажрибаси хақида шуни таъкидлаш лозимки, Россия империяси сиёсий доираларининг асосий мақсади Туркистон ўлкасини босиб олинишининг дастлаби даврларидан бошлаб империяда мавжуд

Туркистондаги

қонунларни, бошқарув тизимини ўлкани бошқаришда қўллай бошлади. Туркистон ўлкаси босиб олинганидан бошлаб маъмурий бошқарув тизимида вилоятлар, уездлар, участка, посёлка ва қишлоқлар тарзидаги бошқарув тизими яратилди. Биринчи ўринда ер-сув масалалари

тартибга олина бошлади. Барча ерлар давлат мулки деб эълон қилинди. Вақф мулклари астасекинлик билан қисқарип бориши натижасида маҳаллий аҳолининг диний эҳтиёжларига жуда катта салбий таъсир кўрсатилди.

Туркистон маъмурияти бутун мустамлака даврида узоқни кўзловчи ниятларда вақф мулкини, айниқса, вақф ерини мусодара этиш, қисқартириш чораларини кўрди. Вақф мулкини ташкил этувчи ердан, савдо дўйонларидан, боғлардан, тегирмонлардан ва ҳоказолардан олинадиган даромад ҳисобидан мадрасалар, мактаблар, катта бўлмаган қишлоқларда эса, масжидлар ҳам таъминланарди. Зоро, юзаки қараганда, мустамлакачи маъмуриятнинг Россиядан кўчириб келтирилганлар манфаатлари йўлида амалга оширилгандек бўлиб кўринган бу чоралар, аслида ислом таъсирини камайтириш, мусулмон муассасалари ролини заифлаштириш сиёсатининг таркибий ва энг асосий қисми бўлиб қолди. Вақф мулкининг тортиб олиниши, унинг миқдори зўрлик билан камайтириб борилиши маҳаллий дехқонлар орасида ерсизлар ва ишсизлар сонининг ошиб боришига олиб келди, натижада, улар кўпинча батраклар сафига қўшилиб кетарди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ. Генерал-губернатор К.П.Фон-Кауфман давридан бошлаб, 1873 йилдаёқ исломга ёндашув ҳамда туб миллатлар халқ оммаси орасида мафкуравий иш олиб боришга, Туркистонда мавжуд анъанавий таълим тизимини мустамлакачилик мақсадларига мувофиқ тарзда ислоҳ қилишга ёндашувларининг ишлаб чиқилиши муносабати билан империя ҳарбий вазири Милютинга ёзилган мактубида “маънавий ва ижтимоий ҳаётида туб тафовутлар мавжудлиги туфайли” [1] кўчманчи аҳолини ўтрок ахолидан ажратиш зарурлиги асослаб берилди ва кўчманчиларнинг руслар билан яқинлашувга мойилигини таъкидлаб: “Биз ҳозирнинг ўзидаёқ, номаълум келажакка қолдирмай, улар орасида рус фуқаролигини ёйиш тўғрисида ташвиш тортишимиз ва бу билан, бир томондан, кўчманчиларни маданий халқлар оиласига олиб кириш борасида зиммамизда турган инсонпарварлик бурчимишни бажаришимиз ва иккинчи томондан, уларни ўзимизга яқинлаштириб, кўчманчилар орасида ёйила

бошлаган мусулмонлик таъсиридан ажратиб олишимиз лозим” [2] - деб уқтирилди.

Туркистон генерал-губернаторлиги ва Дашиб генерал-губернаторлиги мусулмон аҳолисининг анъанавий ўқув юртлари тизимини қисқартириш ва ўзгартириш бўйича Россия империяси ва мустамлакачи маъмурият сиёсатига эса “Россияда истиқомат қилувчи бегоналар таълими бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ти империя қонунида (1870 йил март) таърифлаб берилган: “Ватанимиз худудида истиқомат қилувчи барча бегоналарга таълим беришдан кўзланган пировард мақсад, сўзсиз, уларни руслаштириш ва рус халқи билан қўшиб юборишдан иборат бўлиши лозим”[3], - деган тезис асос бўлган.

Россия империясининг ҳукмрон доиралари, мафкурачилари ислом динига, мусулмонларга қарши экспансияни мусулмон халқларни сиёсий ва ғоявий пароканда қилиш учун зарур, деб ҳисобладилар, чунки бусиз ҳокимиятнинг мустамлакачи тузумини ҳамда Туркистонга кўчирилаётган рус аҳолининг иқтисодий, сиёсий мавқеининг ҳукмронлигини таъминлаб бўлмасди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР. Россия империяси томонидан келтириб жойлаштирилган рус аҳолиси маҳаллий туб халқларга доимий тазиик ўтказиб туришнинг мухим омили сифатида қараларди. Дашиблабки йилларда Россия ҳукмрон доиралари мустамлакачи маъмуриятининг Туркистон бошқаруви учун махсус мўлжалланган ёндашув ва фаолият услублари бўлмаганлигини, фикримизча, қуйидагича изоҳлаш мумкин: империя ҳукумати Фарбий Европа давлатлари, энг аввало Буюк Британия ва Франция билан муносабатлар янада мураккаблашиб кетишидан хавфсираб, XIX асрнинг 60-йиллари бошида қозоқ хонликларига кириб боришдан ташқари, Кўқон хонлиги худудининг катта қисмини истило этиш билан вақтинча кифояланиш ниятида эди. Устига устак, маълумки, 1865 йил августда Туркистон вилояти тузилганидан кейин империя ҳукумати шу вилоят ўрнига Россия протекторати остида бўлиши лозим бўлган Тошкент хонлигини тузишни мўлжаллаган эди. Оренбург генерал-губернатори Крижановский 1866 йил баҳорда шу мақсадда Тошкентга келганди. Бироқ бу факат дипломатик найранг эди, чунки Туркистоннинг ички маъмурий-

ҳудудий тузилишининг ўзи келажақда соғ ҳарбий вазифаларни амалга оширишга мослаштирилган эди [4].

Россия империяси туб халқларнинг қуроли қаршилик кўрсатишидан чўчиб, 1874 йилда Шимол (Сибир), Шимолий Кавказ, Туркистон мусулмон аҳолиси вакилларини ҳарбий хизматга жалб этишни расмий равишда таъқиқлади.

Бирок, К.П.фон-Кауфманга бу чора, шунингдек, мустамлака режимини мустаҳкамлаш бўйича кўрилган бошқа чоралар ҳам етарли эмасдек туюлди, шу боис, у ҳарбий вазирга ёзган маърузаномада: “Агар биз ўлкани бундан буён ҳам шу тарзда бошқарадиган бўлсак, унинг аҳолиси (туб аҳоли назарда тутилмоқда—Г.Т.) бизни хукмдорлар деб ҳисобламай, ихтиёрида ҳар эҳтимолга қарши жиддий ҳарбий куч бўлган полиция агентлари деб адолатли равишда ўйлади”[5], - деб таъқидлаганди.

ХУЛОСА. Гарчи империя хукмрон доиралари томонидан Кауфманинг барча ислоҳотчилик таклифлари ҳисобга олинмаган бўлса-да, 1886 йилда қабул қилинган “Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисида Низом”га мувофиқ илгари либерал деб овоза қилинган ҳарбий-халқ бошқаруви маъмурий-полиция бошқарувига алмаштирилди [6]. Лекин ўлка, вилоят, уезд бошлиқлари, турли идоралар амалдорлари, анъанавий равишда асосан, Россия ҳарбийларидан тайинланар эди. Шу билан бирга, Россиянинг хукмрон доираларида, Туркистондаги империяча истилочилик, мустамлакачилик сиёсатини қўллаб-кувватлаб чиққан рус зиёллари мухитида кўп миллатли туб аҳолининг маданий, маънавий бойлиги ҳамда

анъаналарининг мафкуравий таъсирини заифлаштириш усуслари, шунингдек, исломни инкор этиш ва руҳонийларнинг машҳур вакилларини мустамлака ҳокимлари тарафига оғдириш ёки православ руҳонийларининг миссионерлик фаолиятини ташкил қилиш билан баробар мусулмонлик салоҳиятига қарши ошкора таъсир кўрсатиш тўғрисидаги баҳс-мунозаралар тинмай давом этарди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Абдурахимова Н.А. Колониальная система власти в Туркестане (вторая половина XIX – начало XX вв): Автореф. дисс. докт. истор. наук. – Ташкент, 1994.
2. Кауфман А.А. Переселение: Мечты и действительность. – М., 1906.
3. Гоффоров Ш.С. Тарих ва тақдир; Россия империясидан Туркистонга кўчирилганлар (XIX асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошлари). Т.:Фан. 2006.
4. Южаков Ю.Д. Итоги двадцатисемилетнего управления нашим Туркестанским краем.– Спб.1891.
5. Фомченко А.П. Русские поселения в Туркестанском крае в конце XIX – начале XX в. (Социально-экономические аспекты).- Т.:Фан.1983.
6. G.Tursunova. The policy of the Russian empire in Turkistan in relation to the religion of islam. Web of Scientist: International Scientific Research Journal (WoS)ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 5, May., 2022.

